

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 15.-16./1998.-1999.
ZAGREB, 1999.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 15.-16./1998.-1999.
Str./Pages 1-116, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Address of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ
Barbara SMITH-DEMO

Prijevod na njemački/ German translation

Erna FERENDŽA

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Barbara SMITH-DEMO (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ d.o.o.

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/ 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Ranoneolitički ukopi i pogrebni običaji u naseljima starčevačkog kulturnog kompleksa
- 21 REMZA KOŠČEVIĆ
Merkurove statuete iz Siscije
- 29 REMZA KOŠČEVIĆ
Neobjavljene fibule iz rimske Dalmacije i Mezije
- 41 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje u Sv. Jurju u Trnju u Medimurju - prinos datiranju nalazišta
- 61 TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
Slučajni nalaz lubanje *Canis familiaris* položene u srednjovjekovnu keramičku posudu s lokaliteta Torčec - Cirkvišće kraj Koprivnice
- 81 LADA PRISTER
Susedgrad
- 91 ZORISLAV HORVAT
Hrastovica kraj Petrinje
- 101 JADRANKA BOLJUNČIĆ
Digital Radiovisigraphy in Bone Density Analysis: Neanderthal and Early Modern *Homo sapiens* Versus Modern *Homo sapiens* Supraorbital Region

Prikazi

- 105 DUNJA GLOGOVIĆ
Χρόνος, Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord-und Südosteuropa, Festschrift für Bernhard Hänsel, *Internationale Archäologie, Studia honoraria 1*, Marburg, 1997., 827 str. sa slikama
- 107 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
CENTRAL EUROPE IN 8th - 10th CENTURIES, *International Scientific Conference, Bratislava, October 2-4, 1995, Bratislava, 1997.*, 210 stranica s ilustracijama
- 110 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Dušan Čaplovič, VČASNOSTREDOVEKÉ OSÍDLLENIE SLOVENSKA, Academic Electronic Press, Bratislava, 1998.
- 113 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Early Neolithic Burials and Funerary Customs in Settlements of the Starčevo Culture Complex
- REMZA KOŠČEVIĆ
Figurines of Mercury from Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Unpublished Fibulae from Roman Dalmatia and Moesia
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Der frühmittelalterliche Friedhof in Sv. Juraj u Trnju in Medimurje - Ein Beitrag zur Datierung der Fundstelle
- TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
*Zufallsfund eines Schädels von *Canis familiaris* in einem mittelalterlichen Keramikgefäß Fundstelle Torčec-Cirkvišće bei Koprivnica*
- LADA PRISTER
Susedgrad
- ZORISLAV HORVAT
Hrastovica bei Petrinja
- JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Digitálna radioviziografija u analizi gustoće kosti: nadočna regija neandertalaca i najstarijeg suvremenog *Homo sapiens* u usporedbi s nadočnom regijom suvremenog *Homo sapiens**
- KORNELIJA MINICHREITER
Abbreviations / Abkürzungen

Slovačka Akademiya je u svojoj izdavačkoj seriji Academic Electronic Press izdala monografiju Dušana Čaploviča, *Ranosrednjovjekovna naselja Slovačke*, koja je potpomognuta sredstvima fonda kulture *Pro Slovakia*. Monografiju su recenzirali: PROF. PH. DR. JOZEF VLADÁR, DR. SC. i PH. DR. BELLA POLL, DR. SC. U knjizi se daje pregled naselja na području Slovačke od VI. do XIII. stoljeća, s posebnim obzirom na razdoblje prijelaza VIII. na IX. stoljeće, sve do prijelaza XII. na XIII. stoljeće.

U uvodnom poglavlju (str. 7.-15.) autor skreće pozornost na pogrešnu interpretaciju razvoja naselja u prošlosti, naročito u ideološke, nacionalne i etničke svrhe, koja treba biti napuštena jer danas postoji dovoljno znanstvenih spoznaja koja mogu biti uporišta u raznim tumačenjima. Također, raspravlja se o pitanju naseobinskog kompleksa u ranom srednjem vijeku i problemu pojma *naselje - ne naselje* te zastupa potrebu ponovnog promišljanja individualnih kronoloških razdoblja, sinkronih s kronologijom srednjeg vijeka susjednih zemalja i europskih standarda. Naime, autor predlaže termin "rani srednji vijek" za razdoblje od V. do prve polovine XIII. stoljeća, "kasni srednji vijek" za razdoblje od druge polovine XIII. stoljeća sve do početka "modernog doba", te napuštanje termina "gornji srednji vijek" kao nepreciznog i neodgovarajućeg.

Sljedeće poglavlje (str. 17.-55.) sastavljeno je tako da prezentira najnovije znanstvene spoznaje o ranosrednjovjekovnom razvoju u karpatskoj regiji i srednje dunavskom bazenu, te području duž rijeke Tise, naročito uspoređenima s dostignućima i podacima objavljenim u radu P. J. ŠAFÁRIKA "Slovenské starožitnosti" (str. 57.-98.). Pozornost je usmjerena na kasnije spoznaje istraživača koji se bave proučavanjima pojedinih regija, naročito SZ, S, SI, I i središnje Slovačke kao i susjednih regija. Uočljivo je nastojanje autora pridonosenju boljeg razumijevanja etnogeneze Slavena i početka slovačke povijesti (u razdoblju od VI. do X. stoljeća, kada započinje proces formiranja ranosrednjovjekovne kršćanske Europe, novo razdoblje Merovinga, Karolinga i Ottonskog razdoblja, te intenzivniji odnosi Rima i Bizanta) kao i početne inicijative u spoznavanju razvoja slovačke srednjovjekovne nacionalnosti i odnosa unutar Mađarskog Kraljevstva (u razdoblju od XI. do XIII. stoljeća, kada počinju uspostavljanje ranosrednjovjekovnih država i pojačani odnosi između istočnoga i zapadnoga dijela Europe u prožimanju europske kulturne tradicije i njenog vrednovanja kao i orijentalnih utjecaja). Autor predstavlja dokumentirane promjene u naselju, njegovu preobrazbu u novu kvalitetu stanovanja i naseobinske strukture, koja se očituje u počecima konstituiranja srednjovjekovnih utvrđenih gradova, kaštela, feudalnih središta, stabilnih ruralnih središta poljoprivrednog karaktera i dr.

U poglavlju od str. 99. do 130. autor donosi unutarnje oblike razvoja naseobinske strukture, koji se očituju u formaciji ranosrednjovjekovnog slavenskog utvrđenja na povi-

šenom terenu, u razdoblju od kraja VIII. do X./XI. stoljeća. Pozornost također usmjerava na izgradnju i razvoj sakralnih građevina (crkve i bazilike) te oblikovanju i razvitku gradova-utvrda i naselja uokolo naseobinske ekumene (podgrađe) u Nitranskoj i Velikomoravskoj Kneževini te Mađarskom Kraljevstvu. Pri tome ne zanemaruje razvoj otvorenih naselja ruralnog, poljoprivrednog karaktera te početke obrta, koje registrira ne samo u granicama današnje Slovačke, već i šire.

Značajan dio monografije posvećen je razdoblju Velikomoravske Kneževine, vladarima Mojmirove dinastije (Rastislav, Svatopluk I. i Mojmir I., od 846. do 906./907. godine), dokumentirajući razvoj naselja i šire, u regijama uokolo gornjeg toka Tise i istočnokarpatskom području kao i subkarpatskoj regiji uokolo rijeke Visle (str. 131.-159.). Taj proces razvoja autor predstavlja u širim europskim kulturnim i povijesnim vezama, započetim na ovom teritoriju s Avarima, Bizantom i Francima (VI.-VIII. stoljeće), a nastavljenim s odnosima *Slavs-Slovenes* (Slovak) - Bavarci, Rim te Bugari (IX. do početka X. stoljeća).

Na kraju autor naglašava kako je proučavanje razvoja ranosrednjovjekovnih naselja važno u pojedinim regijama današnje Slovačke (str. 161.-187.), te da su dobiveni rezultati bitni u procesu kolonizacijskih utjecaja s početka X. stoljeća koji se prožimaju s domaćim slavenskim ozračjem. Promjene u ranosrednjovjekovnoj strukturi naselja obuhvaćaju ne samo formaciju odnosno (rekonstrukciju) obrambene rezidencije feudalnih plemića, već i izgradnju i uspostavljanje crkvenih institucija. Ovaj proces zauzima važno mjesto kako u periodu Velikomoravske Kneževine, kao i u očuvanju kulturnog i duhovnog naslijeđa u daljnjem razvoju regija, smještenih sjevernije od pravca invazije nomadskih plemena. Pisanim je izvorima dokumentirano vlasništvo nad zemljom u kodeksima prvog mađarskog kralja Stjepana I., u dva oblika: "proprium" i "dona regalia". Takve male feudalne rezidencije u preobraženim naseobinskim strukturama počele su se bogatiti i odražavaju karakter naselja s početka XIII. stoljeća. Ova preobrazba također je uključena u razvoj srednjovjekovnih gradova, u dugi vremenski proces predurbano i urbanog razvoja, naročito na mjestima sjecišta važnih cesta, te na području pretvorenih starijih ekonomskih i administrativnih centara.

Autor zaključuje da su se najvažnije promjene u strukturi naselja dogodile u razdoblju od druge polovine XIII. i prve polovine XIV. stoljeća (na početku "kasnog srednjeg vijeka"), dok se kontinuirani razvoja naselja od IX. do XII. stoljeća može pratiti naročito u ruralnim sredinama. Slavenko stanovništvo imalo je nedvosmisleno izraženu prevladavajuću ulogu nad ostalim etničkim skupinama koje su također živjele u ruralnim sredinama od X. do XIII. stoljeća, na području gdje je bila prije osnovana Nitra, a svi skupa sudjelovali su u procesu preobrazbe i razvoja naselja ranosrednjovjekovnog mađarskog društva. Nitranska i Velikomoravska Kneževina predstavljaju jaku osnovu nacionalnog i povijesnog razvoja Slovaka i njihove geneze u dolazećem mileniju, što potvrđuju arheološki izvori, srednjovjekovna crkva, povijesna lingvistika, geografija i ikonografija. Sve to pruža dokaze o njihovoj ulozi u kulturnom i povijesnom razvoju središnjega europskog prostora u kontinuiranoj interak-

ciji međukulturnog i etničkog procesa. Također, naglašava da je pitanje geneze slovačke i mađarske nacije međuetnički odnos, u regiji srednjeg Podunavlja kao i duž slijeva rijeke Tise te u gornjedunavskome karpatskom bazenu, koji je u kontaktima s drugim ranosrednjovjekovnim etničkim skupinama. Oblikovanje nacija ekstremno je osjetljivo, to je proces gdje se sažimlju jednakosti, ali i suprotnosti ranosrednjovjekovne Europe, koje je autor u ovoj monografiji prema donesenim argumentacijama dao sa svog motrišta.

Nakon tako raspoređenih tematskih cjelina, iza svakog poglavlja nalaze se opsežne bilješke koje se odnose na obrađivanu problematiku, dok se na kraju monografije nalazi popis kratica (institucija, izvora i časopisa) (str. 207.-209.), te literatura korištena u radu, načinjena od 867 bibliografskih jedinica (str. 210.-237.). Osim kratkih sažetaka na njemačkom i engleskom jeziku (str. 261.-268.), načinjen je indeks osobnih imena (str. 238.-245.) i registar naziva mjesta (str. 246.-260.), što omogućava lakše snalaženje u knjizi. Sva su poglavlja bogato ilustrirana, opremljena crtežima (tlocrti i prijedlozi rekonstrukcija), fotografijama i kartama na kojima se lako može pratiti razvoj naseobinske strukture u srednjem vijeku.

Valja naglasiti da monografija daje veoma dobar sažeti pregled razvoja naselja unutar granica današnje Slovačke, ali i šire, spoznavajući razne utjecaje i dajući opće društvene, ekonomske, duhovne i druge značajke Središnje Europe u razdoblju od VI. do XIII. stoljeća, što je prije svega rezultat intenzivnih arheoloških istraživanja lokaliteta tog razdoblja tijekom nekoliko desetljeća.

Tajana Sekelj Ivančan
Institut za arheologiju,
Zagreb